

פרשת וירא

הרב זאב ויטמן

התגלות א-להית אל אברהם

מטרת ההתגלות

פתיחתה של פרשת וירא מזכירה את פתיחתה של הפרשה הקודמת. פרשת לך-לך פותחת בהתגלות א-להית ללא כל רקע והסבר – "לך לך מארצך וממולדתך" – מבלי ששמענו קודם לכן על ייחודו של אברהם, מדוע הדברים נאמרים דווקא אליו, מה מגמתה של העקירה לארץ אחרת, ומה יתרונה וייחודה של ארץ זו. גם פרשת וירא פותחת בהתגלות א-להית שלכאורה אין לה כל הסבר ונימוק מפורש: "וירא אליו ה' באלני ממרא והוא ישב פתח האהל כחם היום". בניגוד לצפוי, התורה לא מגלה לנו מה אמר ה' לאברהם לאחר שנראה אליו באלוני ממרא או מה מטרתה של התגלות זו.

יש אומרים שהתגלות זו קשורה למילתו של אברהם, עליה קראנו בסוף הפרשה הקודמת, ולדעתם מדובר בהתגלות לכבוד אברהם "לבקר את החולה". לעומתם, יש אומרים, ש"וירא אליו ה'" הינה כותרת שתוכנה מפורט בהמשך הפרשה, כלומר שהתגלות ה' לאברהם באלוני ממרא הייתה באמצעות שלושת האנשים (המלאכים) שאברהם רואה ניצבים עליו וממהר להכניסם לביתו ולדאוג לכל מחסורם.

לפי ההצעה השנייה, שהתגלות ה' הייתה באמצעות המלאכים שנראו לאברהם, עדיין צריך להבין מה חידש ה' לאברהם בהתגלות זו מעבר למה שאברהם כבר ידע מהתגלות ה' אליו בברית המילה?

אין ספק שפרשה זו מלמדת אותנו רבות על מידת החסד ועל הכנסת האורחים של אברהם. למרות העובדה שהאירוע מתרחש בחום היום ומיד סמוך לאחר שאברהם מל את עצמו, אברהם לא מהסס ורץ לקראת שלשת האנשים הניצבים עליו ומזמין אותם לביתו לסעוד ולשתות. התורה מדגישה מאוד את מידת הזריזות והמהירות של אברהם: הוא ממהר, הוא מבקש משרה שתמהר אף היא לעשות עוגות, שוב הוא רץ למצוא בן בקר רך וטוב, והוא מבקש מנערו למהר להכין את הבשר. כשהכול מוכן, הוא מביא את כל הסעודה לפני אורחיו, ועומד עליהם לשרתם בעודם יושבים תחת העץ.

אמנם, מפסוקי התורה נראה שמטרת ההתגלות לא הייתה רק לנסות את אברהם להראות לעין כול את מידת החסד ואת הכנסת האורחים שלו, אלא קודם כול לבשר לו על הולדת בנו, שהרי המסר היחיד שהמלאכים מעבירים לאברהם הוא: "שוב אשוב אליך כעת חיה ונהיה בן לשרה אשתך" (בראשית יח, ז). ואם כך, לא מובן מה הצורך במסר זה, שהרי בשורה זו נאמרה כבר לאברהם מפורשות מפי הקב"ה בברית המילה עליה קראנו בשבוע שעבר: "שרי אשתך לא

תקרא את שמה שרי כי שרה שמה. וברכתני אתה וגם נתתני ממנה לך בן" (שם יז, טו-טז).

גם מועד לידת הבן משרה "כעת חיה" אין בו כל חידוש לאברהם, שהרי ה' אומר לו במפורש "ולישמעאל שמעתיך... ואת בריתי אקים את יצחק אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת" (בראשית יז, ט). אם כן, מה חידשו ומה הוסיפו המלאכים, ומדוע מתגלה ה' שוב לאברהם באמצעותם?

מדוע דווקא צחוקה של שרה זוכה לביקורת?

בנוסף על כך, קשה להבין מדוע ה' מתרעם על שרה שצוחקת לשמע הבשורה. אברהם עצמו הוא זה שכנראה מוכיח אותה על כך "ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראה ויאמר לא כי צחקתי" (בראשית יח, טו), כאשר הוא עצמו לא היה טוב ממנה, ואף הוא צחק בשמעו בשורה זו מפי הקב"ה "ויפל אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד" (שם יז, יח). ה' לא מוכיח את אברהם, אלא אדרבה הוא מצווה אותו לקרוא לבן הנולד לו יצחק כנראה על שם אותו צחוק. הקשה והצורם מכל הוא מה ראה הקב"ה או המלאך ללכת רכיל ולספר לאברהם לשון הרע על אשתו שצחקה בקרבה?! "ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקת שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי"? (שם יח, יג) האם לא היה ראוי להוכיח ישירות את שרה מבלי לספר על כך לאברהם ולהביא לחיכוך מיותר ביניהם?

הצחוק כביטוי לנס

נראה, שמגמת התורה ללמדנו ולהחדיר בתודעתנו שהולדת יצחק הייתה בגדר נס בלתי טבעי. הצחוק מבטא את הפער בין הצפוי והטבעי ובין המציאות המפתיעה העל טבעית, הלא צפויה והניסית. חשוב לתורה להדגיש, שאברהם צחק ולא האמין, וכמוהו גם שרה; ושלשניהם ברור היה שאין כל אפשרות שהם יולידו באופן טבעי. אם כך, מגמת ההתגלות השנייה הייתה להביא לכך שגם שרה תפנים את העובדה שמדובר בנס על טבעי וגם היא תצחק, כפי שצחק אברהם. ואם כך, דווקא מכיוון ששרה צחקה בקרבה ולא בגלוי כמו אברהם, שנפל על פניו וצחק, חשוב לתורה לפרסם את צחוקה על מנת שהיא תודה בו בגלוי, וגם היא תבטא באופן מפורש שמדובר בדבר ניסי, לא טבעי ובדבר בלתי מתקבל על הדעת. לכן אומר ה' לאברהם למה זה צחקה שרה? וכשרה מכחישה זאת, מתוך יראת תוכחתו של אברהם, אומר לה אברהם או המלאך "לא כי צחקת". כוונת

ותפנים שמדובר בהתרחשות שאיננה מתיישבת עם סדרי הטבע המקובלים והידועים.

אפשרות פירוש שלישית היא שההתגלות בתחילת הפרשה היא ההתגלות עליה מסופר מיד לאחר סיפור בשורת המלאכים:

וה' אָמַר הַמַּכְסָּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אָנִי עֹשֶׂה. וְאַבְרָהָם הָיָה לְגוֹי גָדוֹל וְעָצוֹם וְנִבְרָכְוּ בוּ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ. כִּי יִדְעֵתִיו לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְנֶה אֶת בְּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דְרָךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הָבִיא ה' עַל אַבְרָהָם אֶת אֲשֶׁר דָּבַר עָלָיו. וַיֹּאמֶר ה' זַעֲקֵת סֹדֶם וְעַמָּהּ כִּי רָבָה וְחָטְאוּתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד. אַרְדָּה נָא וְאַרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עֲשׂוּ כָּלֵה וְאִם לֹא אֲדַעָה. (בראשית יח, יז-כא).

ההתגלות, אם כן, הינה הקדמה לסיפור הפיכת סדום.

מדוע, אם כן, חוצצת פרשת המלאכים בין שתי ההתגלויות? המדרש ובעקבותיו רש"י אומרים שגדולה הכנסת אורחים מקבלת פני השכינה, ולכן אברהם מתנצל בפני הקב"ה שנתגלה אליו ומבקש ממנו להמתין עד שהוא יגמור את התעסקותו עם אורחיו. על פי זה, הפסוק "ויאמר א-דני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדך" (בראשית יח, ג) מופנה כלפי הקב"ה שמתבקש להמתין לאברהם ולא לסלק את שכינתו בעוד אברהם מתעסק עם אורחיו.¹ הפסוק שנאמר לאחר צאת המלאכים "ואברהם עוֹדְנו עֹמֵד לְפָנָי ה'" מלמד שאכן ה' נענה לבקשת אברהם והמתין לו, ועל פי המדרש ישנו תיקון סופרים בפסוק, ולמעשה ה' עוֹדְנו עוֹמֵד לְפָנָי אַבְרָהָם.²

אפשרות אחרת היא להסביר שיש כאן מעין סוגריים בכתוב. התגלות ה' ב"וירא אליו ה'" נמשכת ב"וה' אמר המכסה אני מאברהם", ובמאמר מוסגר נכנס סיפור המלאכים שהיו בדרכם להפוך את ערי הכיכר, ובעקבות הליכתם זו מתגלה ה' לאברהם ומספר לו את אשר עומד לקרות בסדום ושכנותיה.

האמנם שונה אברהם מנח?

בעקבות התגלות זו מתקיים בין אברהם לקב"ה דין ודברים ארוך ומייגע שתכליתו לא ברורה. הקב"ה מגלה לאברהם את כוונותיו:

זַעֲקֵת סֹדֶם וְעַמָּהּ כִּי רָבָה וְחָטְאוּתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד. אַרְדָּה נָא וְאַרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עֲשׂוּ כָּלֵה וְאִם לֹא אֲדַעָה. (בראשית יח, כא).

הקב"ה איננה לספר בגנותה של שרה ואף לא להוכיח אותה אלא להיפך לפרסם את העובדה שגם היא מבינה שמדובר בנס על טבעי וגם היא צחקה כביטוי לפער שבין הבשורה להיתכנות הטבעית, כפי שהתורה מעידה ומדגישה "ואברהם ושרה זקנים באים בימים חדל להיות לשרה ארץ פְּנִימִים" (בראשית יח, יא). ואולי תרגום יונתן מבטא את עומק הפשט באומרו "לא תדחלון ארום בקושטא גחכת", כלומר, אין זו תוכחה על צחוקה אלא להיפך – המלאך אומר לשרה אל תראי ואל תפחדי כי באמת (במובן של בצדק) צחקת, שהרי ראוי לצחוק על כך. מסיבה נקרא יצחק על שם הצחוק, הן של אברהם והן של שרה. שמו נועד לבטא ולהנציח את העובדה שמדובר בלידה לא טבעית, אלא אלהית – "היפלא מה דבר?" – ה' הוא הגורם ללידה על-טבעית ואל-טבעית זו.

בכך מלמדת אותנו התורה, שגם זרע ישראל כולו – מציאותו, הישרדותו וקיומו – הינם לא טבעיים. יצחק הינו תחילת קיום ברכת הזרע של אברהם – "כי ביצחק יקרא לך זרע".

ברית המילה מבטאת אף היא את הנס שבהולדת יצחק

יתרה מזו, אברהם מוליד את יצחק לא רק בגילו המופלג – תשעים ותשע – אלא באופן מפתיע, דווקא מיד לאחר הסרת הערלה מאבר ההולדה, שבעיניי טבעיות נראית כעלולה לגרום לפגיעה בכושר ההולדה הטבעי. דווקא ברגע המילה מתבשר אברהם שכעת הוא יוליד את יצחק, ולכן מדגישה התורה שאברהם מל עצמו בגיל תשעים ותשע – בדיוק שנה לפני הולדת יצחק. אולי כל מטרת המילה נועדה להדגיש אף היא, שהולדת יצחק שממנו נוצר עם ישראל מנוגדת לדרכי הטבע – דווקא בעקבות הסרת הערלה יולד יצחק.

ואם כך, בברית המילה של כל יהודי עד ימינו אנו מטביעים בעצמנו את חותם מציאות הקיום היהודית – מציאות על טבעית וניסית. "התהלך לפני ה' תמים" (בראשית יז, ב) – דווקא הסרת הערלה שמטילה בנו מום גופני היא זו שהופכת אותנו לתמימים. עם ישראל מונהג שלא על פי הטבע, והמעורבות הא-להית העל-טבעית היא היא טבעו של עם ישראל ומהותו. זו הברית הייחודית והמיוחדת שיש ביננו לקב"ה, ואותה אנו מטביעים בתודעתנו בברית המילה של כל אחד ואחד מבני העם היהודי כמו בכל אחד המצטרף לעם ישראל ומתגיייר.

התגלות ה' לקראת הפיכת סדום

לפי פירוש זה מהווה ההתגלות בתחילת פרשתנו המשך והשלמה לפרשת המילה עליה קראנו בסוף פרשת לך-לך. דהיינו, לא רק על פי הפירוש שמטרת ההתגלות היא לבקר את החולה בעקבות ברית המילה, אלא גם אם נבחר בפירוש השני שמטרת ההתגלות היא לבשר את שרה, הרי שזו השלמה חשובה והכרחית לבשורה שנתבשר אברהם בברית המילה, והיא חשובה על מנת שגם שרה תכיר

1 לא ברור כיצד אמירה כזו מתיישבת עם ההלכה שאפילו המלך שואל בשלומו לא יפסיק מתפילתו. וכי יעלה על הדעת שאדם המתפלל ועומד לפני הקב"ה יפסיק את תפילתו לצורך הכנסת אורחים?

2 תיקון סופרים זה לא ברורה מהותו. האמנם הכוונה היא שבמקור היה כתוב 'וה' עוֹדְנו עוֹמֵד לְפָנָי אַבְרָהָם' ובאו אנשי כנסת הגדולה ושינו את נוסח הכתוב מפני הכבוד?

הירידה לבדוק "הכצקתה"

אם אמנם כך, מעניין לבחון האם הבדיקה אמנם נתבצעה על ידי הקב"ה ומה היו תוצאותיה. האם הקב"ה אכן ירד לבחון את הנעשה בסדום? נראה שאמנם המלאכים נשלחים ע"י הקב"ה לבצע בדיקה זו, הם מגיעים לסדום בערב, ועוד לפני אור הבוקר הם מסיימים את בדיקתם. הכתובים מעידים על המתרחש בסדום:

טָרָם יִשְׁכְּבוּ וְאֲנֹשֵׁי הָעִיר אֲנֹשֵׁי סֹדֹם נִסְבוּ עַל הַבַּיִת
מִנְעֵר וְעַד זָקֵן כָּל הָעָם מִקְצָה.
(בראשית י"ט, ד).

אם כן, כל אנשי העיר "מנער ועד זקן כל העם מקצה" משתתפים בדרישה להתעלל באורחיו של לוט. הם אפילו לא מקבלים את הצעתו הנוראה לעשות בבנותיו כטוב בעיניהם, ודורשים להוציא אליהם את האורחים על מנת להתעלל בהם. הם מאיימים לפגוע בלוט ומאיימים לשבור את הדלת. ברגע זה נסתיימה הבדיקה ושוב אין צורך להמתין עד אור הבוקר. המלאכים יכולים לומר ללוט:

עַד מִי לָךְ פֶּה חֲתָן וּבְנֵיךָ וּבְנֵיכֶיךָ וְכָל אֲשֶׁר לָךְ בְּעִיר
הַיָּצָא מִן הַמָּקוֹם. כִּי מִשְׁחַתֵּימֵינוּ אֲנַחְנוּ אֶת הַמָּקוֹם
הַזֶּה כִּי גְדֹלָה צַעֲקַתְּם אֶת פְּנֵי ה' וַיִּשְׁלַחְנוּ ה'
לְשַׁחֲתָהּ.
(בראשית י"ט, יב-ג).

התשובה לשאלה האם עשו כצעקתה מפורשת בדברי המלאכים – "כי גדלה צעקתם וישלחנו ה' לשחתה". אין בעיר חמישים, ואף לא עשרה צדיקים, כל העם מקצה מנער ועד זקן כולם שותפים לפשע.

האם לוט גדול מאברהם?

העובדה שלוט בלי כל מאמץ ובהרבה פחות זכויות מאשר זכויותיו של אברהם מצליח להציל עיר אחת מהפיכה היא הראיה שכנראה אברהם לא התפלל ולא ניסה להציל את קקערים מעונשו, אלא רק דן עם ה' מה לעשות אם יימצאו צדיקים בקרב רוב הרשעים, היא:

וַיֹּאמֶר לוֹט אֲלֵהֶם אֵל נָא אֲדֹנָי. הֲנִינִי נָא מֵצָא עֲבָדְךָ
חֹן בְּעֵינֶיךָ וַתַּגְדֵּל חַסְדְּךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי לְהַחֲיוֹת
אֶת נַפְשִׁי וְאֲנֹכִי לֹא אוֹכַל לְהַמְלִיט הַהֵרָה פֶּן תִּדְבְּקֵנִי
הַרְעָה וַמָּתִי. הֲנִינִי נָא הָעִיר הַזֹּאת קָרְבָה לְנוֹס שְׂמָה
וְהוּא מִצְעָר אֲמַלְטָה נָא שְׂמָה הֲלֹא מִצְעָר הוּא וַתַּחֲי
נַפְשִׁי. וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי הֲנִינִי נְשִׂאתִי פְּנֵיךָ גַם לְדַבֵּר הַזֶּה
לְבַלְתִּי הַפְּכִי אֶת הָעִיר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ.
(בראשית י"ט, יח-כא).

ה' נושא את פני לוט ונמנע מלהפוך את העיר עליה מבקש לוט, ואילו אברהם לא הצליח לגרום לכך שהקב"ה יישא למקום או לפחות לחלקו. כנראה שאברהם כלל לא ביקש לשאת למקום, וספק גדול הוא אם ראוי הדבר שלא להעניש עיר שמעשיה כסדום. אברהם רק דן עם הקב"ה בגבולות הצדק והמשפט הא-להי. מפרשה זו למדנו שגם כאשר יש עיר שכל כולה רשעים וחטאים הרי שאם יש בה ולו ציבור קטן של צדיקים, הרי שבכוחם להציל את כל העיר.

בעקבות דברי הקב"ה פונה אברהם אל ה' לא פחות מאשר שש פעמים, ומבקש לבחון אפשרות לשאת למקום בעבור הצדיקים שאולי ישנם במקום – אולי יש חמישים צדיקים במקום, אולי ארבעים וחמישה, אולי ארבעים, אולי שלושים, אולי עשרים ואולי עשרה. והקב"ה מבטיח לו שאם יימצאו, ולו עשרה צדיקים במקום, הוא יישא למקום בעבורם.

והנה רבים השווו בין אברהם, המבקש על סדום ומנסה להצילה, ובין נח שלכאורה דואג רק לעצמו ולא מנסה להתפלל ולבקש רחמים על אנשי דורו. לענ"ד נראה שאברהם כלל לא מנסה להציל את אנשי סדום, והוא איננו מנסה לבטל את רוע הגזרה. וכי מה ברכה תצמח מכך שהקב"ה לא יעניש את החוטאים ואת הרשעים?

אם אנו מדייקים בכתובים, הרי שהקב"ה כלל לא אומר לאברהם שהוא עומד להפוך את סדום, אלא רק שהוא יורד לבדוק האם עשו כצעקתה. כיצד ברור לאברהם מה תהייה תוצאות הבדיקה? וגם אם אברהם מודע לגודל חטאם וברור לו מה תהיה התוצאה של ירידת ה', כיצד ברור לו שהם ראויים למחילה ולכך שהקב"ה יישא לחטאם ולא יעניש אותם?

אברהם לא מנסה להציל את סדום ועמורה

נראה שאברהם לא מבקש רחמים על סדום אלא דן עם הקב"ה בקריטריונים לבדיקה שהוא הולך לעשות בסדום ועמורה. אברהם שואל היאך הקב"ה דן עיר שלמה וציבור שלם כאשר רובם רשעים וחטאים וחלקם צדיקים. מה תהיה הכרעת הקב"ה, שואל אברהם, אם יתברר שצעקת סדום ועמורה גדולה עד מאוד, אך יש בעיר חמישים צדיקים האם במקרה כזה ה' לא יישא למקום בעבורם? כלומר, אברהם מקשה על הקריטריונים של הבדיקה, ומביע את עמדתו ודעתו שלא מספיק לבחון רק אם צעקתם גדולה ורבה עד מאוד, כיוון שגם אם 'הכצקתה', אי אפשר לפגוע בעיר פגיעה מוחלטת ולספות צדיק עם רשע, אם בעיר ישנו ציבור גדול של צדיקים. אברהם דן עם הקב"ה מה הגבול וכמה צדיקים יכולים להציל עיר שלמה שכולה רשעים, ומסקנת הדיון היא שציבור של עשרה צדיקים יש בכוחו להציל עיר שלמה שכל שאר תושביה רשעים. מתחת לכך – אם אפילו עשרה צדיקים אין בעיר – העיר תאבד בעוונה, והצדיקים המועטים שבתוכה יאבדו בעוון העיר, או אולי יינצלו באופן אישי, אך לא יהיה בכוחם להציל את כל העיר.

אם כן, יש לנו כאן דיון בעקרונות הגמול והצדק הא-להי. הקב"ה דן בעניין זה עם אברהם, כיוון שהוא יודע שאברהם הינו איש מובהק של צדקה ומשפט, וכפי שמנמק זאת הקב"ה עצמו: "כִּי יִדְעֵתוּ לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְוֶה אֶת בְּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דְרָךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" (בראשית יח, ט).